

Bónis Ferenc

Kodály küzdőtársa volt

Emlék-képek Péterfi István zenekritikusról

Kedveském – az ötvenes években így szólított minket, akkori zöldfülű zenekritikus-tanoncokat Péterfi István (1884–1962), a szakma doyenje. Mi pedig Pista bácsinak hívtuk őt és, mint „kollégát”, tegeztük. Mintha csak a világ legtermészetesebb dolga lett volna ez a kölcsönös tegeződés valakivel, aki negyven-ötven esztendővel idősebb nálunk; aki évtizedekkel születésünk előtt vezető külügyminisztériumi tisztviselő volt, szüleink fiatalkorában már tekintélyes zenekritikus, Basilides Mária férjeként, Bartók és Kodály harcostársaként pedig része-része a magyar zenetörténetnek. Ám ez a familiáris hang nem a bizalmaskodás jele volt, hanem olyanfajta tiszteletadás, mint a hú alattvalóé, aki tegezi királyát: „életem-halálom kezedbe ajánlom”. Vagy a hívőé: „Istenem, uram, kérlek tégedet”. Benne volt a megszólításban a közelség érzése is, meg a tiszteletteljes távolságtartásé is.

Pista bácsitól persze semmi nem állt távolabb, mint hogy megkövetelje vagy akárcsak eltúrje a személyének szóló hódolatot. Egyszerű, kedves, finom ember volt, a fellengzés vagy pátoz legkisebb nyoma nélkül. Külső képe: alacsony termet, szemüvege mögül kivillanó, érdeklődő, eleven-nyájas tekintet, magas homlok, galambósz művészhaj. Fekete köves pecsétgyűrűjére emlékszem még és hatalmas zsebórájára, melyet, bőrtokba bújtatva, a bal csuklóján viselt.

Derűs pátriárkaként maga köré gyűjtötte a zenekritikus-fiókákat és tanította őket. Ne gondoljunk azonban holmi tudós okításra. A „Lex Péterfi”-ből prelegált, a magyar zenekritikusok szájhagyomány útján terjedő, trefásan komoly törvénykönyvből, melynek első cikkelye így hangzott: „Csak olyan koncertről írv, amelyen ott voltál!” Ez axióma volt, számomra fölöslegesen deklarált axióma. Ám az élet bebizonyította, hogy a rendszabálynak mégiscsak van alapja. Volt rá példa, hogy a recenzens elment egy zeneakadémiai orgonaestre, megvárta a művész megjelenését, kivárta, hogy az félig-meddig végezzen a hangszer regisztrálásával, majd, a jól végzett munka tudatával, hazament. Másnap megjelent nagy feltűnést keltő, részletes kritikája. Leginkább azért keltett nagy feltűnést, mert az első billentyű leütésével leégett az orgona motorja és a koncert elmaradt.

Egy másik paragrafus a „Lex Péterfi”-nek a műsorlapról meg nem tudható ráadás címével kapcsolatban intézkedett, valahogy így: „Ha nem tudod a címet, tégy vele próbára egy ott ácsorgó zeneakadémistát, mondván: no, öcsém, aztán tudod-e, hogy mi volt a ráadás? Ha megkaptad a szükséges információt, ne mulaszd el megdicsérni a vizsgázót: jól van, öcsém, látom, hogy ismered a zeneirodalmat!”

Nevelésének volt más eszköze is: a cukorkaosztás. Pista bácsi minden este megjelent az Operaház földszinti bal egyes sajtópáholyában. Zsebéből előhúzott két-három cukorkás

zacskót, melynek tartalmát művészi gonddal szétterítette a páholy piros bársony mellvédjén. „Egyetek, kedveském” – mondta, aztán sietve elment, hogy még időben odaérjen a Zeneakadémia nagytermébe, további cukorkaadagokat szétosztandó. Ő maga cukorbeteg volt, hozzá sem nyúlt az édességhez, azt csakis nekünk vásárolta, valamiféle pátriárkai meggondolásból. Tulajdonképpen csak azt akarta ellenőrizni, hogy őrhelyükön vannak-e a kritikus-süvölvények, meg hogy rendben kigyulladnak-e a nagy csillár fényei. Az előadás maga, hetvenedik éve táján, kevésbé érdekelte. Ezt ma már jobban megértem – akkor még csodálkoztam rajta. Olyannyira, hogy egyszer, talán nem a legtiszteletteljesebb formában, szóvá is tettem. „Pista bácsi – mondtam neki –, hogy van az, hogy koncert előtt mindig pontosan megjelenysz a Zeneakadémián, középen bejössz, üdvözlöd ismerőseidet, kiosztod a cukrot, aztán, mielőtt megkezdődne a hangverseny, elől-jobboldalt szépen kimégy?” Pista bácsi rám nézett, elmosolyodott, kissé talán zavarban is volt, mert én lehettem az első, aki ezt a sokak által megfigyelt tényt a tudomására hozta. Aztán, derűs nehezteléssel, így szólt: „Kedveském! Miért mondd, hogy én mindig kimegyek a jobb oldalon? Vedd tudomásul, hogy csakis a bal oldalon megyek ki!”

Legkedvesebb szórakozása a jószág gyakorlása volt. Mint a Zenei Alap első igazgatója, e passzióját – mások, s különösen a pályakezdő fiatalok segítségét – állami státusban, napi huszonnégy órában gyakorolhatta.

Közben azonban az *Esti Hírlap* aktív zenekritikusa is volt, és mint ilyennek, aligha lehetett könnyű dolga. Elvégre a kritikus, bármily jó ember is, nem mondhat mindig mindenkiről „kedvest, szépet”. Másfélről volna az ilyen dilemma. Nem úgy Pista bácsit. Egyszer szóvá tettem, hogy nagyon-nagyon elnézően írt valakiről, aki nem szolgált rá az elismerő szavakra. Ő kezét a karomra tette és ezt mondta: „Kedveském, rólam mindenki tudja, hogy elnéző vagyok. Ha most megírtam volna a véleményemet, az emberek azt mondanák: még Péterfinék se tetszett! Ez egy életre tönkretethetné a pályáját. Ezt pedig nem akarhattam!”

A nagyképúséget, ezt a művészi körökben nem ritka jelenséget nagyon utálta; ha ilyenrel találkozott, elevenbe vágó humorral ripsztozott.

Ő maga mesélte, hogy 1932-ben, a *Székely fonó* főpróbáján vagy premierjén odalépett hozzá a későbbi nagy (igen nagy) énekes, Székely Mihály, és némi fennhéjázással így mennydörgött rá: „Mondja meg a barátjának, annak a Kodálnak: nem engedélyezem, hogy operáját rólam nevezze el!” Pista bácsi vette a lapot, odalépett Kodályhoz, majd visszatért az énekeshez. „Beszéltem Kodálllyal” –, mondta neki. „Kodály tudomásul vette a tiltakozást és megígérte, hogy művét átkereszteli *Spagátner fonóra*.” (Ez volt ugyanis a művész eredeti családi neve.) Több reklamáció ez ügyben nem történt.

Az Operaház egyik direktora a kései ötvenes években – valamikor a Palló Imre és Nádasy Kálmán igazgatása közötti időben –, összehívta a zenekritikusokat: nem kelen-dők az új bérletek, adjunk tanácsot, hogy mitévő legyen. Magam is felszólaltam: hiányos a műsorterv, jót tenne a repertoárnak egy Stravinsky-mű. Kínos csend: az Amerikában élő emigráns orosz mester nevét akkor (akkor még) nem illett nálunk nyilvános helyen kiejteni. Pista bácsi félrevont: „Kedveském, ezt máskor ne tedd. Tudnod kellene: őt az *izében* sem játsszák” (ezzel a zeneszerző szülőföldjére utalt). Mi más volt figyelmeztetése, mint a tapasztalatlanoknak szóló lecke *túlélés*tanból. Erre is gondot fordított.

Elnéző jósága folytán egyszer különös-kínos zenetörténeti hamisítási ügybe keveredett Pista bácsi – talán mondanom sem kell, hogy teljesen ártatlanul. Az ötvenes évek végén az egyik budapesti napilap cikket közölt az ő aláírásával, melyben az állt, hogy ő is, felesége, Basilides Mária is jelen lett volna Bartók és Thomas Mann titkos találkozásán Hatvany Lajos budai palotájában, 1936 júniusában. A történet – Hatvany Lajosné írásban és hangszalagon megőrzött tanúsága szerint – nem felelt meg a valóságnak. Az igazság

az, hogy Thomas Mann, Hatvanyék vendége, nem kívánt részt venni Hóman Bálint kultuszminiszter fogadásán, ezért beteget jelentett. Ugyanakkor azonban kínosan ügyelt a látszatra, a társadalmi konvenciók betartására – ezért a fogadás napján nem hagyhatta el a Hatvany-palotát. A házigazda programot szervezett az író szabad estéjére: meghívta Mann régi, nagyrabecsült ismerősét, Bartók Bélát, aki hasonló „egészségi okokból” szintén távol maradt a fogadástól. A háziakon, Bartókon és Ady első megzenésítőjén, az ugyancsak meghívott Reinitz Bélán kívül senki nem tudhatta meg, hogy a világhírű német író valójában nem beteg, csupán más társaságban akarja tölteni az estét.

Az említett kései újságcikk megjelenése után – ezt is Hatvany özvegye tanúsítja – Pista bácsi elment az egykori híres mecénás Pozsonyi úti lakására, hogy bocsánatát kérje. Azt azonban neki sem mondta el – mint ahogy senkinek sem –, hogy mi az igazi háttere a különös misztifikációnak. Az, hogy a szóban forgó újságcikket *nem ő írta, hanem az ő nevében és aláírásával valaki más*. Aki ilyen tisztességtelen eszközzel akarta rávenni Pista bácsit memoárjainak megírására.

Pista bácsi tántoríthatatlan híve volt a becsületességnek és az igazságnak. S ha valaki, akkor ő aztán igazán tudta, hogy a nevében megjelentetett történet: koholmány. De tekintettel volt rá, hogy a koholmány szerzője mégiscsak jót akart. Ezért soha nem leplezte le, inkább vállalta, hogy ő maga kerül hamisító hírébe. Nem mindennapi lelki nagyság nyilvánult meg eljárásában.

Nevét megemlíti Emma asszonynak, Kodály első feleségének zenetörténeti forrásértékű Háztartási Naplója is. 1950. december 16-án, Kodály 68. születésnapján, megszólalt a *Psalmus hungaricus* a Zeneakadémián. Az előadásnak *abban* a történelmi légkörben gyújtó hatása volt, hasonló ahhoz az ézengéshez, melyet Berlioz Rákóczi-indulójának bemutatója keltett volt. A francia mester 1846-ban, a Habsburg-önként idején robbantotta fel Pesten a maga zenei bombáját: fogadtatásáról ő maga így emlékezett meg: *„abban a pillanatban, mikor a felszabadult zenekar, mint valami vad kézitusában, nekieresztette oly soká visszatartott fortissimóját, hallatlan ordítózás, lábdobogás rázta meg a termet; az izzó lelkek elfojtott indulata hátamat megborzongató hangokban tört ki...”* Hasonló hatása volt az 1950-es önkény idején előadott *Psalmus*nak is. Kodály műve lehelethalkan végződik ugyan, de *„az izzó lelkek elfojtott indulata”* ekkor is, itt is *„megborzongató hangokban tört ki...”* A Háztartási Napló tanúsága szerint valaki lemérte a közönség tombolásának idejét: *„stopperórával: tizenöt perc zúgó taps”*. Ugyanott olvasható Péterfi István kommentárja is: *„Én már öreg róka vagyok és sokat láttam. De ilyen ünneplést soha életemben nem láttam még.”* Kivételesen Kodály maga is írt két mondatot felesége háztartási könyvecskéjébe: *„Egyszer valaki azt mondta, hogy valahányszor ezt a művet hallja, jobb embernek érzi magát. Ha ez igaz, nincs nagyobb kívánságom, minthogy ennél kevesebbszer kelljen ezt a művet előadni.”*

Péterfi István után maroknyi irodalmi hagyaték maradt: két kis kötet csupán. Zenekritikáinak válogatott gyűjteménye az egyik, megemlékezések sora a másik. Ma már mindkettő könyvészeti ritkaság, újbóli megjelentetésüket aligha remélhetjük. De meggyőződéssel mondhatom: őbelőle nem csak ez a két kötet maradt. Élete munkája beépült a magyar zenei élet falába. És amíg e fal állni fog, addig fennmarad Péterfi István neve is.